

אבות רבים ו"יום אם" אחד

ראשית "יום האם" בישראל

חיים גרוסמן

מתוך מגמה לשנות במידת מה את המצב החברתי ביישוב ולרומם את מצב הרוח בעיר עלה בדעתי לקיים את "יום האם". התייעצתי לשם זה עם חוגים שונים וארגוני נשים, מחנכים, מנהלי בתי ספר וכו'. כוונתי היא שנקבע יום מסוים בשנה, למשל: יום חנה ושבעת ילדיה, שישמש "יום האם". באותו יום ישותפו הבנים והגברים בהנהלת משק הבית ויגישו מתנות לאמהות. כשבועיים לפני היום הזה יתנהלו שיחות בבתי הספר על נושא זה. כציר מרכזי תשמש חנוכת גן ציבורי בהר הכרמל שייקרא "גן האם". האמהות תיטענה באותו יום עצים, ובערב יתקיימו בכל רחבי העיר מסיבות ונשפים.

כעבור שבוע הביא ראש העיר את ההצעה לשיבת מועצת העירייה. חברי המועצה הביעו דאגה מערוב בין תוכני החג החדש לבין חג החנוכה ובלבול ביניהם. איש לא התנגד, כמובן, להקדיש יום מיוחד לכבודה של האם, אך הועלו הצעות לנסות ולארגן יום זה בכל רחבי הארץ בשיתוף עם משרד החינוך, לכווננו בעיקר לאמהות עובדות ולקיימו שלא בחנוכה. חרף ההסתייגויות, בעיריית חיפה החלו כבר למחרת בתכנון חג "יום האם", שאכן נקבע לבסוף בחג החנוכה והיה למסורת שנתית. לקראת "יום האם" הכינו התלמידים בחיפה מחברת, שהוקדשה חציה לחג החנוכה המסורתי וחציה לחג הישראלי החדש "יום האם". הילדים

"יום האם" אינו המצאה ישראלית, ומקורו בתרבות המערב במאות האחרונות. בארצות הברית הפך המנהג להקדיש יום בשנה לאמא לחוק של ממש, שאושר בשנת 1914 וקבע כי כל האזרחים יחגגו את "יום האם" ביום ראשון השני של חודש מאי. במדינת ישראל צוין יום האם החל מראשית שנות ה-50, וגופים שונים ביקשו ל"המציא" ולעגן את החג החדש. להולדת חג תמים ויפה זה בארצנו היו אחראיות עיריית חיפה, מערכת עיתון הילדים "הארץ שלנו" וגם קרן קימת לישראל. אלה אף אלה ביקשו להקנות לחג המשפחתי-אישי גם ממד לאומי, כפי שנתפסו וחדשו חגים רבים אחרים בהוויה הציונית.

אבא מציע יום לאמא

בישיבת הנהלת עיריית חיפה ביום 31 באוקטובר 1951 העלה ראש העיר, אבא חושי, הצעה לחג חדש – "יום האם":

פסל בגן האם, חיפה

ד"ר חיים גרוסמן הוא חוקר תרבות ישראלית, המתמקד בסוגיית הבניית הלאומיות הישראלית בעשורים הראשונים לקום המדינה, ובמיוחד בתחום עולם הילדות הישראלית והשימוש בגרפיקה ובאמנות שימושית להנחלת ערכים חינוכיים.

הזמנה "מיועדת רק לאם", מטעם עיריית חיפה

של קק"ל, "...הנריטה סאלד האם היקרה של ילדי ישראל הטובה והחכמה אשר כל חייה הארוכים דאגה לילד היתום והעזוב ואשר הצילה אלפים ילדים מציפורני הרשעים והעלתה אותם לארצנו והיתה להם כאם".

מועדו של "יום האם" הוזז ליום מותה של סאלד, ל' בשבט, ונחוג בכל הארץ בתאריך זה – למעט בעיר חיפה, שדבקה במסורת שפתחה בה. הזאת "יום האם" לא הפריעה לקק"ל להצטרף גם ליוזמה החיפאית, שכללה נטיעת חורשה חדשה ("יער" בשפת הקק"ל...), ולהפיק תו-סרט ותעודה מיוחדת. בשנים הבאות צוין בתעודה כי תמורתה תוקדש לנטיעת עצים ב"יער האם", ונכלל בה דף לכתיבת ברכה אישית, שאליה צורפו גם מילות השיר "אם" מאת ש' שלום. ב"גן האם" ניטעו גם עצים לזכר הרצל – והרי לך שתי מטרות לאומיות ראויות במקום אחד. משהפך "יום האם" לחג מוכר ומקובל, הפיקה קק"ל מבחר גלויות חג ובהן גם

קיבלו בבית הספר כרטיסים למופע עירוני שאורגן עבור האימהות, ואף התלוו אליהן לטקסי נטיעות ב"גן האם" משהוחל בפיתוחו.

שנים רבות הילכו שמועות בחיפה כי "יום האם" נקבע בחנוכה לכבוד אשתו של אבא חושי, שהייתה יו"ר "ארגון אמהות עובדות" בחיפה ושמה היה חנה. רות לין, בתו של ראש העיר דאז, מספרת כי מעולם לא שמעה בבית כל התייחסות ל"יום האם" הנקשרת לאמא, לבד מהנאתה שלא לעסוק כלל במלאכות הבית ביום הזה. על כל פנים, העיר חיפה נתנה את האות וישראל הצעירה כולה אימצה במהירות את החג החדש. במכתב לבנו דן, שלמד בארצות הברית, כתב אבא חושי בגאוה ביום 5 בדצמבר 1952: "אנו מכינים את 'יום האם'. השנה כנראה יוחג כבר ברוב חלקי הארץ".

אומה מבקשת אם

את הפצת החג במערכת החינוך קיבלה עליה "מועצת המורים למען קק"ל" – גורם מרכזי בפיתוח תרבות החגים העבריים – שנרתמה למען בשורת החג החדש והפצת מסריו בכל הארץ. דמות המופת המשפחתית, חנה ובניה גיבורי העבר, הוחלפה באם מודרנית וקולקטיבית: הגיבורה הציונית הנרייטה סאלד, "אם עליית הנוער", שהייתה ממקימות "הדסה" ופעלה רבות להצלת ילדים במסגרת "עליית הנוער". "זכור נזכור..." נכתב בתעודת שי

תמונת הנרייטה סאלד בתעודות שי מטעם קק"ל

הפסל "אם ובנה" בקיבוץ עין גב (פסלת: חנה אורלוף)

כמיותר. "דבר לילדים" הפועל-ממסדי התעלם מן האירוע והזכירו בהרחבה לראשונה רק ב-1965. ייתכן שהדבר נבע מרצון לדבוק באידאולוגיה השווינונית ולא להגדיר את האם על פי "תפקידיה הנשיים", אך ייתכן מאוד שהדבר נבע בשל חילוקי דעות אישיים בתוך מפא"י, שעמדה גם מאחורי שבועון הילדים. בראשית שנות ה-60 תמך אבא חושי, יוזם החג בחיפה, בדוד בן גוריון במאבקים הפנימיים בתוך מפא"י – בניגוד לעמדת העיתון "דבר", שעורכיו היו ממתנגדי בן גוריון. רק ב-1965, כשאבא חושי הבטיח להתנגד לפילוג מפא"י, וראש הממשלה אשכול נענה לפנייתו לתמוך בהקמת אוניברסיטת חיפה, חל ריכוך באיבת העיתון לראש העיר. ייתכן שרק אז ניתנה הרשות לעורך "דבר לילדים" לעסוק ב"יום האם" – וגם אז בלי לציון את היוזם המקורי ואת העיר שנוסד בה. ב"דבר העורך", שכתב אוריאל אופק, נאמר כי הלשכה המרכזית הצעירה של מפא"י בתל אביב-יפו היא שיזמה לחוג את החג כחג ארצי...

כך נותר שבועון "הארץ שלנו", שכיוון בעיקר לקהל ילדים עירוני מהמעמד הבינוני, עיתון הילדים היחיד שהפיץ את דבר "יום האם" ברחבי הארץ. בגיליון מיום 31 באוקטובר 1951, ביום שבו הציע אבא חושי את החג החדש בהנהלת עיריית חיפה, הופיעה ב"פינת המורה" ידיעה ולפיה פנתה המורה חנה פרנקל למערכת והציעה "...לקבוע את יום חג האם העבריה הראשון בחודש אדר תשי"ב, ביום מותה של הנרייטה סאלד". עוד הודיע השבועון לקוראיו כי יפנה למוסדות, לאישים, לבתי ספר ולעיתונים כדי לדרבנם לקיים את החג. ייתכן שדבר החג בחיפה הוא שהשפיע על המורה פרנקל, וסביר עוד יותר שהייתה מעורבת – כרבים מעמיתיה המורים – ביזמתה של קק"ל, שהחלה כבר בהפקת תוצרי חג. מערכת העיתון חסה על כבודה למען הטף, ופרסמה את ההודעה: "היום יום ד' בשעה 5 אחה"צ תשודר ב'קול ישראל' הודעה על יום האם. קוראי 'הארץ שלנו' מתבקשים לעורר את תשומת לב חבריהם ומכריהם (שאינם מקוראי עיתוננו) על שידור זה, כדי שחג יום האם יקיף את כלל ילדי המדינה".

למערכת עיתון הילדים היה חשוב מאוד לחנך את קוראיה הילדים למבצעים חברתיים ראויים. "יום האם" נתפס כמגשים ערך ראוי של כיבוד האם והכרה בפועלה של עקרת הבית שעבודתה שווה ונחשבת כזו של אבא, העובד מחוץ לבית. לערך זה נוסף ממד לאומי ראוי: הוקרת פועלה של המנהיגה הציונית הנרייטה סאלד. הבניית עולמו של הילד העברי וחינוכו נתפסו כערך חשוב וראוי בעידן שבו המבוגרים, ובהם כמובן עורכי עיתוני הילדים, ביקשו לעצב ילדות ישראלית באמצעות קודים חינוכיים ראויים על פי תפיסתם. מדי שנה פנה השבועון אל קוראיו: "קטפו לכם רקפות. הכינו אותן מבעוד מועד. מחר יענוד כל אחד מבני הבית

גלויה שנכתבו בה "כינויי חיבה לאמא בפי ילדי העולם", כביטוי למסר אוניברסלי המחבר את ילדי ישראל להוויית כל העולם.

יום האם בעיתונות הילדים

אחד מיוזמי בשורת "יום האם" היה עיתון הילדים "הארץ שלנו", שהקדיש בשנות ה-50 ליום זה חוברת שלמה מדי שנה. שבועוני הילדים האחרים התעלמו כמעט לחלוטין מ"יום האם", אף כשהפך למסורת בכל הארץ. "משמר לילדים" לא ראה כל צורך בניתוקה של האישה העובדת מן המשוואה הסוציאליסטית-שווינונית והחזרתה לתפקיד עקרת הבית. "הצופה לילדים" העדיף את "כבד את אביך ואת אמך" המקראי על פני החג הלאומי החדש, שנתפס

כרזה ליום האם הראשון, חנוכה תשי"ב (1951), חיפה

מיום האם ליום המשפחה

זכות הראשונים לחג "יום האם" שמורה לעיר חיפה, שקראה לילדיה מדי שנה בחנוכה: "ילדים קרבו לגשת וראו נא את עירכם מחלצות וחג לובשת בהגיע יום האם". לימים, משהפך "יום האם" ל"יום המשפחה", זכו תושבי חיפה לחוגה כפולה: פעם בחנוכה של גבורת חנה ובניה, ופעם בסוף חודש שבט כתזכורת לפועלה של הנרייטה סאלד. עם דעיכת המעורבות של עיתונות הילדים והקק"ל בתהליך החינוכי של קידום החג נותרו רק גן הילדים ובית הספר, בצד כמה יצרנים וסוחרים, סוכני תרבות יחידים המקיימים מעט ממצוות החג. ברוח הזמן הפך "יום האם" בישראל ל"יום המשפחה" ותכניו שונו כדי להדגיש את קשרי האהבה והתמיכה ההדדית במשפחה,

על סוגיה השונים (גרופים, משפחות חד-הוריות וכו'). בימינו מושם הדגש על האישה השוויונית ולא רק על האם בתפקידיה הסטראוטיפיים, וכך נוסף ללוח השנה גם "יום האישה הבין-לאומי", המבשר עולם מודרני כראוי לילדי ההווה.

רקפת לדש בגדו. וצנצנת מלאה רקפות תהיה מוצבת על שולחן המשפחה". מערכת העיתון עמלה לחבר את "עשרת הדברות ליום האם" – מסמך פעילות לילדים ביום זה שבו אמורים היו הילדים לפעול במקום אמא, שתוכל קצת לנוח: "אפשר לאמא לשכב לנוח אחרי הצהרים עד שעה 3 או 4. טפל בינתיים באחיך ואחיותיך הקטנים, הדח את הכלים ושוה לדירה צורה מסודרת וחגיגית. סמוך לשעה 4 עשה הכנות לארוחת מנחה". כאן פורסמו סדרות של תמונות שהציגו את עבודותיה הרבות של אמא, הצעות להכנת מתנות בעבודה עצמית ואפילו מתכונים רבים, שפושטו למען הילדים המנסים להקל על אמא ביום חגה ולבשל במקומה. מעניין מי ניקה את המטבח בסוף החג...

"מי מגעץ ותולה כבשים?" במערכה למען האם

"יום האם" היה לנושא לימודי ראוי וחשוב, בדמות "מחברת נושא" והקדשת שבוע לימוד לפחות בגנים ובכיתות הנמוכות של בית הספר. במחברת (לפעמים בצורת לב, למען אמא) הופיעו שירים וציורים מפרי עטם של הילדים שהמחישו את אמא בעבודתה: "מי מגעץ את הבגדים? אמא ואמא. מי מכבש ותולה כבשים? אמא ואמא. מי מתקן ותופר בגדים? אמא ואמא". עוד נכתבו הרבה הצהרות והבטחות, הכתובות בהרבה שגיאות אבל עם המון אהבה וכוונה: "הבטחה – אני מבטיחה לאמא שההיה ילדה טובה והגן בכינור כל יום", או: "אמא בשעת המנוחה שלך אני לא יזמין אורחים ואני איה בשקט" – הבטחות שצריכות היו עדיין להתממש, אך הקלו בוודאי את "משא יום האם". ילדי הארץ הכינו לאמא מתנה, בדרך כלל עבודת יד שהוכנה בשיעורי המלאכה: מסימניות נייר ופלסטיק ועד למפה או סינר רקום, מעבודת ניסור בדיקט ועד למאפחה מרוקעת ממתכת, ועוד זר פרחים שנקנה בדרך הביתה. יצרני החוברות והספרים חברו גם הם להפצת דבר החג ברוח מערכת החינוך ותכניה. רפאל ספורטה הכין בסדרת "חג ומולדת" חוברת שעסקה ב"יום האם" והמחישה את השתלבות יום החג בלוח השנה הישראלי. החוברת עוטרה באיוריה של איזה, הכילה שירים, קטעי קריאה, אמרות ואפילו תשבץ בנושא, ושימשה לילדי הכיתות הנמוכות. לילדים גדולים יותר כתבה גם תמר בורנשטיין-לזר על "יום האם" בסדרת הספרים "חג שמח". מאחר שהייתה מחנכת בעצמה והעריכה כי

לילדים נחוצות גם הפעלות, היא הוסיפה לסיפוריה גם מחזה, משחקים, בדיחות ושעשועים ואף הנחיות להכנת הקישוטים.